

قلمرو روابط محارم در خانواده از نگاه آیات و روایات

آزاده آخوندی^۱

حمیده رضایی^۲

مریم زارع^۳

-
۱. فارغ التحصیل سطح دو حوزه علمیه حضرت زینب (سلام الله علیها) یزد
 ۲. فارغ التحصیل سطح دو حوزه علمیه حضرت زینب (سلام الله علیها) یزد
 ۳. فارغ التحصیل سطح دو حوزه علمیه حضرت زینب (سلام الله علیها) یزد

چکیده

لازمه ارتباط افراد با یکدیگر در یک جامعه اسلامی اقتضا می‌کند یک‌سری حریم‌ها و قلمروهای خاصی در بین آنها وجود داشته باشد، لذا با توجه به اینکه خانواده نیز یکی از ارکان‌های مهم جامعه را تشکیل می‌دهد. لازم است تا به بررسی حریم‌هایی که در این نهاد باید توسط اعضای خانواده حفظ شود بپردازیم. لذا با بررسی آیات و روایات در زمینه تعیین نوع و محدوده پوشش محارم در مقابل یکدیگر و نوع محبت‌کردن آنها به یکدیگر، انتخاب لحن و کلمات مناسب در گفتار با محارم و حتی شیوه‌ی خوابیدن محارم در کنار هم و اینکه از چه سنی باید خواهر و برادر از هم جدا بخوابند، سعی شده است که از شکسته‌شدن حریم‌ها در روابط خانوادگی که گاه منجر به ارتباط‌های نامشروع می‌شود، جلوگیری شود.

کلیدواژه:

خانواده، محارم، حریم، حیا

خانواده بعنوان نهاد کوچک جامعه بهترین نظامی است که می‌تواند از طریق ابراز محبت و انتخاب کلمات گرم و مناسب در ارتباط کلامی اعضای خانواده با یکدیگر و آگاه بودن به وظایف خود در قبال یکدیگر و توجه به حفظ حریم‌های رفتاری و اخلاقی، امنیت و آرامش روحی و روانی و زمینه رشد و شکوفایی اعضای خانواده را فراهم کند.

و همان‌طور که زیباترین و با ارزشترین لحظه‌های زندگی ممکن است با خانواده باشد، برخی از بدترین لحظه‌ها نیز ممکن است با آنها باشد و امروزه متأسفانه نظام مقدس خانواده دچار تزلزل و بحران شده است که از جمله آن، عدم احترام و محبت و عدم همدلی و وفاداری در خانواده‌ها می‌باشد که امروزه شاهد عواقب بد آن در روابط نامشروع محارم و گسستن روابط خانوادگی در جامعه و عدم آرامش روانی در خانواده‌ها هستیم که دلیل آن می‌تواند عدم آشنایی افراد به وظایفشان در قبال یکدیگر و نبود عقاید مذهبی و شکسته‌شدن حریم‌های رفتاری و اخلاقی در یک خانواده و آزادی در معاشرت‌های بی‌بندوبار میان محارم باشد، که به یک الگوی نامناسب برای ارتباط و تربیت فرزندان تبدیل شده است. بنابراین چگونه انسان می‌تواند در دامن چنین خانواده‌ای، با حیا و ایمان الهی رشد کند و به هدف متعالی برسد و انسانی که مقید به حفظ حریم در روابط خانوادگی نباشد چگونه می‌توان انتظار داشت در ارتباط با افراد دیگر جامعه حرمت‌ها را در اخلاق و رفتار خود حفظ کند. بنابراین برای جلوگیری از فسادهای موجود در جامعه و حفظ امنیت در خانواده که محل تکیه‌گاه و شکوفایی انسان‌ها می‌باشد باید قلمروها را در ارتباط‌های خانوادگی از لحاظ گفتار و رفتار میان محارم مشخص کرد و رعایت کرد تا شاهد عواقب بد و ناپسندانه‌ای که ناشی از شکسته‌شدن حریم‌ها و عدم آگاهی نسبت به آنها است، نباشیم.

۱- انواع محارم

در ابتدا باید با معانی کلمات آشنا شویم تا بتوانیم درک درستی از روابط سالم در یک خانواده داشته باشیم:

روابط به معنای ارتباط، رفت و آمد، مراوده، آمیزش، معاشرت می‌باشد. (دهخدا، ۱۳۶۱، ج ۸، ص ۱۲۲۷۷)

و قلمرو به معنای ملک و مملکت می‌باشد. (همان، ج ۱۱، ۱۷۷۲۹)

رحم در لغت: (بفتح اول و کسر دوم) به معنای رحم زن. محل رشد جنین. جمع آن ارحام است «هو الذی

یصورکم فی الأرحام کیف یشاء» (آل عمران / ۶) «و ینزل الغیث و یعلم ما فی الأرحام» (لقمان / ۳۴).

رحم به معنای فوق در قرآن همیشه جمع آمده است. بقوم و خویش از آن جهت رحم و ارحام گفته‌اند که آنها

از یک رحم خارج شده‌اند (مفردات) یعنی ریشه همه یک رحم است. ذو رحم یعنی صاحب قرابت و ذوی الارحام

یعنی صاحبان قرابت. (قرشی بنایی، ۱۳۵۲، ج ۳، ص ۶۸)

و واژه‌ی محرم در اصطلاح فقهی به کسانی گفته می‌شود که ازدواج با آنها حرام است و در لغت نیز به همین

معنا آمده است:

والمحرم: و ذات الرحم فی القرابه ای: لا یحل تزویجها. (فراهیدی، ۱۴۰۹ق، ج ۳، ص ۲۲۱) (و محرم آن صاحب

رحم در خویشاوندی است، یعنی حلال نیست ازدواج با آنها)

محرم در لغت از ریشه حرم به معنای حرام قرار داده شده است و جمع آن محارم می‌باشد. (ابن منظور، ج

۱۲، ص ۱۲۰). اما در اصطلاح فقه اسلامی شامل گروهی از خویشاوندان نزدیک نسبی و رضاعی می‌شود که ازدواج

با آنها تا ابد حرام است مانند مادر و خواهر و خاله و عمه و دختر برادر و دختر خواهر اما نگاه به آن‌ها جایز

است (علامه حلی، ۱۳۷۸، ج ۱، ص ۳۵۹)

کلمه خانواده در لغت به معنای تبار، دودمان، اهل خانه، اهل بیت، می باشد. (دهخدا، همان، ج ۲۱، ص ۱۸۴).

و در اصطلاح، خانه محدوده ای است که در آن اعضای خانواده زندگی می کنند و به تمتعات و تامین نیاز به

استراحت و آرامش می پردازند. (قائم امیری، ۱۳۸۳، ص ۵۲)

با در نظر گرفتن این مفاهیم، باید مشخص شود که محارم چه کسانی می باشند و یا اینکه قلمرو روابط خانوادگی

به چه کسانی محدود می شود.

خداوند در قرآن افراد محرم و نامحرم را معرفی کرده است و می فرماید:

«وَقُلْ لِّلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولَى الْأَرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَىٰ عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» (نور/۳۱)

و به زنان با ایمان بگو دیدگان خود را [از هر نامحرمی] فرو بندند و پاکدامنی ورزند و زیورهای خود را آشکار نگردانند مگر آنچه که طبعاً از آن پیداست و باید روسری خود را بر سینه خویش فرواندازند و زیورهایشان را جز برای شوهرانشان یا پدرانشان یا پدران شوهرانشان یا پسرانشان یا پسران شوهرانشان یا برادرانشان یا پسران برادرانشان یا پسران خواهرانشان یا زنان [همکیش] خود یا کنیزانشان یا خدمتکاران مرد که [از زن] بی نیازند یا کودکانی که بر عورت های زنان وقوف حاصل نکرده اند آشکار نکنند و پاهای خود را [به گونه ای به زمین] نکوبند تا آنچه از زینتشان نهفته می دارند معلوم گردد ای مؤمنان همگی [از مرد و زن] به درگاه خدا توبه کنید امید که رستگار شوید.»

از مطالب شگفت انگیز، اینکه در آیه فوق ضمن بیان محارم به هیچ وجه سخنی از عمو، دایی در میان نیست با

اینکه به طور مسلم محرم هستند و حجاب در برابر آنها لازم نیست، ممکن است نکته اش این باشد که قرآن می -

خواهد نهایت فصاحت و بلاغت را در بیان مطالب به کار گیرد و حتی یک کلمه اضافی نیز نگوید. از آنجا که

نتیجه

آموزه های اسلام بهترین راه حل برای جلوگیری از شکسته شدن حریم های خانوادگی و گسسته شدن بنیان خانواده و حفظ امنیت و آرامش روانی در آن می باشد.

حیا و عفاف را باید در همه روابط حتی در روابط با محارم حفظ کرد، زیرا بدون حیا و عفاف، حرمت ها حفظ نمی شوند و انسان ها دست به هرکاری می زنند. بنابراین در محدوده پوشش بغیر از روابط زن و شوهر که در حریم خصوصی آنها حیا کنار گذاشته می شود، باید در برابر دیگر محارم لباس های تنگ و تحریک کننده نپوشید و هنگام صحبت کردن با محارم به شیوه محبت آمیز بطوری که نگاه به یکدیگر، نگاهی بدور از شهوت و با لحن مناسب و انتخاب کلمات مناسب باشد نه آن لحن و کلماتی که در حریم خصوصی زن و شوهران گفته می شود، که آنها هم باید مراقب رفتار و گفتار خود در برابر دیگران باشند، رعایت شود و حتی باید به آداب و حریم خوابیدن در کنار محارم توجه نمود. به عنوان مثال یک پسر ممیز در کنار والدین خود ن خوابد.

با تقویت کردن حیا و عفاف در یک خانواده می‌توان یک زندگی شاد و سالم بدون هیچ‌گونه تنشی در روابط داشته باشیم، چرا که وجود حیا و عفاف که اسلام اهتمام ویژه‌ای به آن دارد، انسان‌ها را از تجاوز از خط قرمزهای که در روابط با محارم وجود دارد، حفظ می‌کند.

منابع

۱. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۶۷ش). من لا یحضره الفقیه، ترجمه غفاری، علی اکبر و محمد جواد و بلاغی، صدر (چاپ اول). تهران، نشر صدوق
۲. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی (۱۳۶۳ق). تحف العقول عن آل الرسول صلی الله علیه و آله (چاپ دوم). قم، جامعه مدرسین
۳. ----- تحف العقول، مترجم: احمد جنتی، تهران، مؤسسه امیر کبیر
۴. ابن منظور، محمد بن مکرم، بی تا، لسان العرب، بیروت، دارصادر
۵. بروجردی، آقا حسین، بی تا، منابع فقه شیعه (ترجمه جامع احادیث الشیعۀ)، مترجم: عده ای از فضلاء، تهران، انتشارات فرهنگ سبز
۶. بهجت، محمد تقی (۱۳۸۶). استفتاءات (بهجت) (چاپ اول). قم دفتر حضرت آیۀ الله بهجت
۷. بیستونی، محمد (۱۳۸۷). تفسیر جوان برگرفته از تفسیر نمونه (چ اول). انتشارات آستان قدس رضوی

۸. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد (۱۳۶۶). تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، قم، دفتر تبلیغات
 ۹. جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۳۷۶). صحاح اللغة، بیروت، دارالعلم للملایین
 ۱۰. حکمت نیا، محمود، (۱۳۹۰). فلسفه نظام حقوق زن، انتشار پژوهشکده فرهنگ و اندیشه اسلامی
 ۱۱. حکیمی، محمدرضا و محمد و علی، الحیاء، ترجمه احمد آرام، بی تا، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی
 ۱۲. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن (۱۳۸۰ ش). آداب معاشرت از دیدگاه معصومان علیهم السلام (ترجمه وسائل الشیعه) (چاپ پنجم). مشهد، آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهشهای اسلامی
 ۱۳. -----، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق). وسائل الشیعه، قم، موسسه آل البيت لاحیاء التراث
 ۱۴. دهخدا، علی اکبر (۱۳۶۱). فرهنگ دهخدا، تهران، نشر وزارت ارشاد
 ۱۵. راوندی کاشانی، فضل الله بن علی (۱۳۷۶ش). النوادر (للاوندی)، ترجمه اردستانی، صادقی (چاپ اول). تهران، بنیاد فرهنگ اسلامی کوشانپور
 ۱۶. رفیع الدین، اسماعیل، حفیظه، مهدیان (۱۳۹۳). ویژگی ها و معیارهای عفاف و حیای شخصیت زن در جامعه اسلامی، نشریه معرفت، ش ۱۹۹، صص ۳
 ۱۷. شاخوری، جعفر (۱۳۷۵ش). کتاب النکاح: تقریرا لبحث محمد حسین فضل الله بیروت: دار الملاک
 ۱۸. طاهری نیا، احمد (۱۳۸۹). حضور زن در عرصه های اجتماعی - اقتصادی از نگاه آیات و روایات (چ دوم، قم). مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی قدس سره
 ۱۹. طباطبائی، سید محمد حسین (۱۳۷۴). المیزان، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، قم: جامعه مدرسین
 ۲۰. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۳۸ق). مجمع البیان فی تفسیر القرآن (چاپ اول). تهران: مکتب العلمیه
 ۲۱. علامه حلی، حسن بن یوسف (۱۳۷۸). تذکره الفقهاء (چاپ اول). قم: موسسه آل بیت علیهم السلام
- الاحیاء التراث
۲۲. عابدینی، احمد (۱۳۷۲). پوشش بانوان در برابر مردان محرم، فصلنامه فقه، ش ۲۴، صص ۳

۲۳. عسکری، بهنام (۱۳۶۰). هنر برقراری ارتباط موثر، فصلنامه، معارف اسلامی، ش ۹۰، صص ۲۹

۲۴. فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۰۹ق). کتاب العین، قم: موسسه دارالهجره

۲۵. قاسمی، سلیمان (۱۳۸۸). بهداشت و سلامت روان، قم: نشر مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

۲۶. قائمی امیری، علی (۱۳۸۳). خانواده از دیدگاه امیر المومنین (چاپ دوم). تهران: نشر سازمان انجمن اولیاء

و مربیان.

۲۷. ----- (۱۳۸۴). نظام حیات خانواده در اسلام (چاپ نهم). قم: همان

۲۸. قرشی بنایی، علی اکبر (۱۳۵۲). قاموس قرآن (چ یازدهم). تهران: دارالکتب الاسلامیه

۲۹. کوهی، محمد رضا (۱۳۸۳). آسیب شناسی شخصیت زن، پارسابان

۳۰. کرمانشاهی، آقا محمدعلی (۱۴۲۱ق). مقام الفضل (چاپ اول). قم: مؤسسه وحید بهبهانی

۳۱. کول، کریس (۱۳۷۹). کلید طلایی ارتباطات، ترجمه محمدرضا آل یاسین، تهران: هامون

۳۲. کلینی، محمد بن یعقوب، بی تا، أصول الکافی =، مترجم: مصطفوی، تهران: کتاب فروشی علمیه اسلامیة

۳۳. -----، بی تا، گزیده کافی ترجمه: بهبودی، محمد باقر، تهران: مرکز انتشارات علمی و

فرهنگی

۳۴. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق (ق ۱۴۲۹). الکافی (ط - دارالحديث) (چاپ اول). قم: دار الحديث

۳۵. گیلانی، فومنی، بهجت (۱۴۲۸). استفتائات، دفتر حضرت ایت الله بهجت

۳۶. مکارم شیرازی و دیگران (۱۳۷۴). تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه

۳۷. مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی (۱۳۶۴ش). بحار الأنوار - ترجمه جلد ۶۷ و ۶۸ / ترجمه موسوی

همدانی (چاپ اول). تهران: کتابخانه مسجد ولی عصر

۳۸. ----- (۱۴۰۳ق). بحار الانوار، بیروت: دارالحديث التراث العربی

۳۹. ----- (۱۳۶۵ش). آداب و سنن (ترجمه جلد ۷۳ بحار الأنوار)، ترجمه محمدباقر کمره ای
(چاپ اول). تهران: اسلامیة

۴۰. ----- ، بی تا، زندگانی حضرت زهرا علیها السلام (ترجمه جلد ۴۳ بحار الأنوار)،
مترجم: نجفی، محمدجواد، بی جا، انتشارات اسلامیة

۴۱. ----- (۱۳۶۴). مواعظ امامان علیهم السلام (ترجمه جلد ۷۵ بحار النوار)، ترجمه موسی
خسروی (چاپ اول). تهران: اسلامیة

۴۲. محمدی ری شهری، محمد (۱۳۸۴). میزان الحکمة، قم: دارالحديث

۴۳. مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۲۷ ق). استفتاءات جدید (مکارم) (چاپ دوم). قم: انتشارات مدرسه امام علی بن
ابی طالب علیه السلام

۴۴. منتظری نجف آبادی، حسین علی (۱۳۸۵). معارف و احکام بانوان (چاپ دوم). اصفهان: انتشارات مبارک

۴۵. منسوب به جعفر بن محمد علیه السلام، امام ششم (۱۳۶۰ش). مصباح الشریعة و مفتاح الحقیقة، ترجمه
علامه مصطفوی، حسن (چاپ اول). تهران: انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران

۴۶. نراقی، ملا احمد (۱۳۶۱ش). معراج السعاده، تهران: رشیدی

۴۷. نوری، حسین بن محمد تقی (۱۴۰۷ ق). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم: موسسه آل بیت علیهم
السلام

۴۸. واسطی، زبیدی، حنفی، محب الدین، سید محمد مرتضی حسینی (۱۴۱۴ ه ق). تاج العروس من جواهر
القاموس (چ اول). بیروت - لبنان: دار الفكر للطباعة و النشر و التوزیع

۴۹. یوسفیان، نعمت اله (۱۳۸۶). تربیت دینی فرزندان، قم: انتشارات زمزم هدایت